

FIGURA TATĂLUI ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ: LEGITIM SAU *ILEGITIM*?*

ILINCA BĂLAȘ

*În absența tatălui de astăzi, singura certitudine este necesitatea
de a continua să discutăm despre el și să-l căutăm*¹

The Figure of the Father in the Romanian Society – Legitimate or *Illegitimate*?

Being in a period of decline and dire fragility, after having composed itself with difficulty as a cultural construct along history, and after having opposed itself against the supremacy of instincts, the figure of the father is the main topic of the movie "Illegitimate" by Adrian Sitaru, and a dominant figure in the Romanian society, still patriarchal. Underlining the archetypal characteristics of the Father, which relate to power, masculinity, authority, and especially the shadowy sides of him, the story in the movie brings to the surface the psychic phenomenon of the need for renewing the obsolete and rigid aspect of the archetypal paternal figure. This regeneration can only be achieved as part of a comprehensive process of inner transformation, which only the experience of a profound, existential crisis could trigger. Considering that the Father Archetype is a part of ourselves, and one of the two basic pillars of our personality, together with the Mother Archetype, the story of searching for it inside us, and of rebalancing its excesses and shortcomings is actually the story of each and every one of us.

Key-words: the Father Archetype, the father complex, inner transformation, illegitimate, sibling incest.

Societatea românească, ca orice societate profund patriarhală, se construiește în jurul figurii puternice și impozante a tatălui. Atât conștientul colectiv românesc, cât și inconștientul sunt dominate de atributele arhetipale ale Tatălui, fie sub forma lor luminoasă de ordine, autoritate, lege, realitate, fie sub forma lor tenebroasă de tiranie, rigiditate, distructivitate. În termeni freudieni, prin intermediul mamei copilul descoperă plăcerea, iar prin intermediul tatălui descoperă realitatea, principiul plăcerii și cel al realității fiind cele două principii călăuzitoare ale vieții noastre. Principiul plăcerii descoperit în relația diadică cu mama este responsabil de primul stadiu al dezvoltării noastre psihice, cel simbiotic, dominat de impulsul și necesitatea satisfacerii imediate a nevoilor și dorințelor. Intervenția tatălui, prin medierea realității, aduce capacitatea de conținere a pulsionilor, control și amânare caracteristice celui de-al doilea stadiu de dezvoltare a omului, în triadă².

* Articolul analizează figura tatălui în societatea românească pornind de la filmul „*Illegitim*” în regia lui Adrian Sitaru.

¹ Luigi Zoja, *Tatăl*, București, Editura Trei, 2014, p. 383.

² *Ibid.*, p. 326.

Dacă principiul plăcerii se află în directă legătură cu *erosul*, canalizând energia psihică către faptul de a fi în viață, a iubi, a simți, lucruri pe care copilul le descoperă prin intermediul mamei (dispariția plăcerii, numită *anhedonie*, fiind unul dintre simptomele depresiei, care poate fi pus în legătură cu deficitul de simbioză), în schimb relaționarea cu tatăl și clădirea, în psihicul propriu, a unei imagini corect conturate a tatălui are consecințe asupra modului în care omul se raportează la realitate, numită, în termeni clinici, testarea realității, una dintre funcțiile esențiale ale eului concretizată în *capacitatea de a diferenția sinele de non-sine*³. Așadar, actul de diferențiere și de separare pe care îl îndeplinește tatăl în relația cu copilul este profund structurant. În momentul în care funcția de testare a realității este alterată, ne aflăm deja cu un pas pe teritoriul psihopatologiei severe. Psihoza nu este altceva decât o dizolvare a identității în fuziune sau o punere în act a dorinței de reîntoarcere în uterul matern.

Arhetipul Tatălui are o importanță deosebită în structura identitară a omului întrucât separă copilul de mamă și îl introduce în lume. El este al treilea, intrusul, cel care îndeplinește ultimul act al nașterii, separarea psihică de mamă concretizată ulterior în capacitatea omului de a fi singur⁴.

Apariția tatălui în viața copilului are loc, inițial, prin intermediul mamei, iar întâlnirea cu copilul se face printr-un proces de mediere și metabolizare de către mamă. De altfel, dacă ne uităm la mitologie, în cosmogonia greacă, Gaia – zeița primordială – este cea care îi dă naștere lui Uranus – principiul masculin elementar și primul tată din mitologia greacă. Prin intermediul tatălui, psihicul se restructurează de la o constelație simbiotică, în diadă, la una triangulară, ceea ce reprezintă baza psihică a relațiilor noastre ulterioare, mai ales a relației de cuplu, determinând și rolurile psihice pe care le vom asuma în viață numite în analiza tranzacțională *stările eului*⁵ (copil, părinte, adult).

Arhetipul Tatălui, ca orice arhetip, are o structură bipolară, sau, cu alte cuvinte, un pol pozitiv și unul negativ. În polul său pozitiv, arhetipul Tatălui reprezintă predispoziția ancestrală către ordine, structură, lege, reprezintă puterea, protecția, puntea către cultură și societate. De asemenea, simbolic, el trimite la figura paternă divină, iar Robert Moore arată faptul că acest arhetip *se apropie de manifestarea lui Dumnezeu în forma Sa masculină în interiorul fiecărui bărbat*⁶. Tatăl reprezintă, așadar, imaginea lui Dumnezeu din psihismul masculin, căruia îi corespunde, în planul realității, imaginea colectivă a lui Dumnezeu. Iar imaginea paternă este cea a lui Dumnezeu din Vechiul Testament, *bun și teribil*⁷, spre deosebire de cea care se conturează în Noul Testament, în care fiul se ridică aproape la poziția de egalitate cu Tatăl. Din punctul de vedere al lui Robert Moore, figura paternă are două atribute fundamentale: principiul fertilizării și cel al binecuvântării⁸.

³ Otto Kernberg, *Tulburări grave ale personalității*, București, Editura Trei, 2014, p. 50.

⁴ Winnicott, *Natura umană*, București, Editura Trei, 2015.

⁵ Eric Berne, *Ce spui după Buna ziua? Psihologia destinului uman*, București, Editura Trei, 2006, p. 36.

⁶ Figura paternă o regăsim ca parte a arhetipului Regelui, în Robert Moore, Douglas Gilette, *Rege, Războinic, Magician, Amant*, București, Editura Daksha, 2008, p. 79.

⁷ Luigi Zoja, *op. cit.*, p. 333.

⁸ Robert Moore, Douglas Gilette, *Rege, Războinic, Magician, Amant*, București, Editura Daksha, 2008, p. 79.

Primul este legat de partea generativă și creativă a masculinității, iar cel de-al doilea se referă la la o acțiune psihologică și spirituală al cărui efect este vindecarea și *refacerea întregului*⁹. Binecuvântarea este o nevoie arhetipală atât a copilului, cât și a tatălui însuși¹⁰: ea înseamnă validare, dar și o recunoaștere a separării copilului de părinți și înțelegerea faptului că acesta își va continua viața urmându-și propriul drum.

Aspectul negativ al arhetipului patern sau umbra Tatălui poate însemna, pe de-o parte un deficit, ca de exemplu absența sau neimplicarea figurii paterne (tatăl șters, neimplicat), sau o slăbiciune a caracteristicilor acestuia cu consecințe considerabile asupra psihicului fiicei (stimă de sine scăzută) sau a fiului (probleme de identitate), putând duce la destrămarea familiei, haos sau inversarea rolurilor (mama falică). Pe de altă parte, umbra arhetipului Tatălui poate însemna un exces în sensul exacerbării autorității și a controlului, a unui exces de putere virând spre tiranie, inflexibilitate, strictețe. Filmul *Ilegitim* gravitează în jurul figurii tatălui patriarhal, detronat din rolul său vetust și forțat la schimbare și conștientizare. Însă acesta poate fi văzut totodată și ca o figură psihică interioară a cărei erodare lentă ridică problema unei regenerări și a unei restructurări lăuntrice.

Filmul se deschide cu o scenă semnificativă, în care întreaga familie este reunită în jurul mesei, moment emblematic pentru cultura românească. Tatăl se află în deplinătatea rolului său patriarhal: este stâlpul familiei, emană forță și autoritate, este centrat pe rațiune și Cuvânt, abordând, în discursul său cu tente narcisice, teme filosofice precum Timpul, valoarea vieții, nașterea Universului, locul omului în lume. Interacțiunea cu ceilalți se face prin intermediul *personei*, a măștii cu care putem simți cât de mult se identifică, fiindcă se degajă în atmosfera familială o lipsă de autenticitate a tatălui și o lipsă de auto-cunoaștere. Acest tată pământean este purtătorul proiecției imaginii arhetipale a Tatălui. Este aproape perceptibilă emanația numinoasă a ființei sale pe care cei aflați în jurul său la masă o resimt sub forma unei fascinații în care se împletesc aproape în egală măsură atracția și respingerea, iubirea și ura, submisivitatea și revolta. Natura duală a arhetipului o regăsim în ambivalența pe care trăirea acestuia o provoacă aproape întotdeauna. Un alt element interesant este faptul că tatăl este doctor, așadar un salvator – iată o altă temă arhetipală, pe care însă nu o voi dezvolta aici. Un tată salvator pus în slujba salvării vieții în general, dar și a vieții fragede a pruncilor încă nenăscuți, întrucât aflăm din prima scenă a filmului că el a fost unul dintre medicii care au asigurat buna funcționare a Decretului 770/1966 prin care se interziceau întreruperile de sarcină în vremea comunismului. Dezvăluirea acestui secret al tatălui creează un conflict major între el și copiii săi, un conflict care se dezvoltă în plan ideatic, moral, dar care are rădăcini adânci în plan psihologic.

Pe lângă prezența copleșitoare și dominatoare a tatălui în carne și oase – doctorul Victor Anghelescu, scena de deschidere a filmului se remarcă printr-o absență la fel de copleșitoare, cea a mamei, despre care aflăm pe parcursul filmului că a murit, lăsându-și în urmă soțul și cei patru copii, doi băieți și două fete. Dacă din punct de vedere simbolic tatăl poate fi asociat cu spiritul, atunci mama este suflet, iar lipsa

⁹ *Ibid.*, p. 94.

¹⁰ Luigi Zoja, *op. cit.*, p. 343

mamei din familie înseamnă o lipsă a iubirii, pe care Sașa, fiica cea mică, o resimte din plin și reușește să o exprime. Locul mamei în cadrul constelației familiale pare a fi preluat de fiica cea mare, pe nume Gilda. Prin faciesul său depresiv, submisivitatea față de tată și autoritatea față de ceilalți doi frați și față de sora mai mică, Gilda dă impresia unui substitut autentic al unei feminități oprimate – precum cea a mamei sale - care sfârșește prin a se stinge lent și dureros. Gilda este un exemplu de copil parentificat care inversează fluxul transgenerațional, fiind pusă în rolul de mamă și soție, rol care o strivește și o depersonalizează. Nu știm dacă a fost presată în acest rol de tatăl autoritar, sau dacă ea însăși l-a preluat introiectându-și mama pierdută și identificându-se cu ea pentru a o menține în viață. Întrebată de sora ei mai mică dacă crede că este un om iubit, aceasta răspunde că da, este iubită de Dumnezeu. Iată, figura paternă și cea divină se suprapun, iar miza reinnoirii imaginii colective a tatălui este una transcendentă, fiind de fapt cea a transformării concepției colective despre Dumnezeu¹¹.

Conflictul care izbucnește în scena de la începutul filmului aduce în prim plan câteva elemente aflate în umbra figurii paterne, și anume: autoritatea discreționară și rigidă (Victor Anghelescu nu acceptă să fie contrazis de copiii săi sau chestionat asupra unor subiecte delicate precum cel al avorturilor), agresivitatea față de copii (de câteva ori încearcă să îi lovească pe cei doi băieți), umilirea și jignirea acestora (pe fiul cel mare îl face „prost”, „cretinoid”, afirmând că îi pare rău că este fiul său, iar celorlalti le spune „demenților”), abuzul fizic și emoțional, infantilizarea ca strategie de manipulare și control a acestora, amenințările. Dar ce anume stârnește umbra paternă? Triggerul este contestarea autorității sale morale, în urma dezvăluirii făcute de fiul său cel mare, Cosma. Acesta a aflat de la prietena sa jurnalistă că tatăl său se află pe lista medicilor care au denunțat femeile care făceau întreruperi de sarcină ilegale pe vremea comunismului. Însă conflictul se extinde, insidios, culminând cu o altă dezvăluire șocantă făcută de data asta de tată, și anume că cei doi copii mici, gemenii Sașa și Romeo sunt rodul unei sarcini nedorite. Urmează înfruntarea fizică, încăierarea tatălui cu fiul cel mare și apoi plecarea tatălui. Tatăl pleacă lăsând în urma sa derută, haos, furie, frustrare și o grămadă de întrebări fără răspuns. Ce înseamnă plecarea tatălui? Pe de-o parte, o ieșire dintr-un rol înghețat, consacrat, învechit. Pe de altă parte, începutul unei căutări... care scoate la iveală un mare adevăr... tatăl nu este dat, el trebuie căutat, descoperit: „[...] tatăl nu este ceva disponibil. Cine și-l dorește trebuie să-l caute; iar cine vrea să fie tată trebuie să se implice într-o căutare”¹². Așadar, putem înțelege că până în momentul rupturii, tatăl, doctorul Victor Anghelescu, a funcționat inertial, identificându-se cu figura colectivă a tatălui patriarhal – o figură uzată, anchilozată, cu frecvente izbucniri ale umbrei – iar odată cu retragerea sa din acest rol, începe căutarea și asumarea adevăratei paternități, cea care întrecește, vindecă și binecuvântează. Astfel, ambele părți, atât copiii cât și tatăl se angajează în această căutare, în jurul căreia se dezvoltă țesătura epică a filmului. Ca orice căutare, ea are o dimensiune profund interioară, fiindcă adevărata miză este accesarea figurii interioare a tatălui.

¹¹ Marie-Louise von Franz, *Psihoterapie*, București, Editura Herald, 2013, p. 281.

¹² *Ibid.*, p. 380.

Orice adevăr, sistem, rol sau simbol supuse uzurii timpului sfârșesc prin a se rigidiza și a îmbătrâni, moment în care psihologia jungiană ne arată că este nevoie de o transformare și o reînnoire, iar germeii acesteia se ivesc întâi mai timid, apoi tot mai pregnant până când ajung să opereze o adevărată răsturnare și basculare către polul opus, aflat în inconștient. La nivelul vieții personale, această transformare radicală are loc la perioada vârstei de mijloc, prin procesul numit de Jung enantiodromie¹³, în cadrul căruia valorile și principiile din prima jumătate a vieții se inversează și sunt înlocuite de pandantul lor inconștient. La nivel colectiv, ea are loc prin regenerarea arhetipurilor, a simbolurilor și a atitudinilor colective care au îmbătrânit prea mult și au devenit o *posesie a conștientului*¹⁴, pierzându-și astfel înțelesul profund, ancestral, devenind simple automatisme. Ruperea acestui cerc vicios are o importanță deosebită pentru psihicul colectiv din care se hrănește și în care respiră și psihicul nostru individual. Regenerarea unei figuri colective va duce la o reșezare în interiorul sufletului nostru a figurii respective pe baze mai proaspete și la o energizare a acesteia.

Cum arată lumea tatălui patriarhal în societatea românească așa cum este ea zugrăvită în film? O lume rigidă, închisă, clădită pe autoritate și control, dominată de frică, inhibiție, agresivitate reprimată sau, care, dimpotrivă, izbucnește necontrolat, lipsa sentimentelor și a comunicării, lipsa relației (izvorând din lipsa figurii materne). Figura tatălui patriarhal este uzată, sclerotică, colapsând odată cu plecarea acestuia. În urma sa rămâne un mare gol, care va fi umplut cu o nouă viață ce tocmai a fost concepută: fiica doctorului Anghelescu află că este însărcinată cu fratele său geamăn. Conflictul care a declanșat plecarea tatălui – faptul că, pe vremea lui Ceaușescu, acesta a împiedicat avorturile prin denunțuri repetate – reîntră în scenă cu o forță devastatoare: copilul provenit din relația fraternală incestuoasă va fi sau nu păstrat? Însă, dincolo de aspectul exterior al tatălui, ne putem gândi la acesta și ca la o figură interioară, ancorată în stratul inconștientului colectiv la care psihicul personal este profund legat. În calitate de structură internă a psihicului, figura tatălui are patru ramificații extrem de importante, pe care Andrew Samuels le detaliază în cartea sa intitulată *The Father*: prima se referă la problematica autorității personale și sociale, a doua la evoluția idealurilor și a valorilor, la dezvoltarea sexualității și a identității psihosexuale și a patra la rolul social și cultural¹⁵.

Cum este trăit, în interior, tatăl patriarhal? Care este configurația psihică în care el funcționează? În primul rând, în interiorul psihicului, figura tatălui apare sub forma unui complex patern care are un nucleu arhetipal și o textură încărcată afectiv. În cazul filmului, avem de-a face cu un complex patern puternic infuzat arhetipal, care a luat în

¹³ „Trecerea unui lucru în opusul său. [...] prin enantiodromie, eu înțeleg apariția contrariului din inconștient, și anume în ordine temporală. Acest fenomen caracteristic are loc aproape peste tot unde domină o direcție extrem de unilaterală a vieții conștiente, astfel că în timp se formează o poziție opusă inconștientă, la fel de puternică, care se exteriorizează la început prin inhibarea activității conștiente, iar mai târziu prin schimbarea direcției conștiente.”, C.G. Jung, *Descrierea tipurilor psihologice*, București, Editura Anima, 1994, p. 139-141.

¹⁴ Marie-Louise von Franz, *Pisica*, București, Editura Nemira, 2016, p. 27.

¹⁵ Andrew Samuels, *The Father, contemporary jungian perspectives*, New York, New York University Press, 1986, p. 25.

posesie psihicul și se manifestă preponderent sub forma puterii și a autorității. De altfel, unul dintre copii îi reproșează că prin faptele sale de pe vremea comunismului pretinde a fi Victor-Dumnezeu, ceea ce ne arată măsura inflației psihice cu care avem de-a face. Afectele atașate complexului patern sunt mai degrabă negative: furie, frustrare, iar comportamentul este de tip agresiv, impulsiv. Idealurile și valorile nu sunt individuale, ci colective, asimilate prin identificarea tatălui cu *persona*, cu rolul social și cultural, cel de medic care apără nediscriminatoriu principiul vieții, neținând cont de suferința pe care în anumite situații aducerea pe lume a unui copil nedorit o poate provoca. Astfel, principiul masculin al *logosului* își dovedește unilateralitatea, lipsind contactul cu emoțiile, cu latura afectivă. Ne putem întreba dacă nu cumva prevalența rațiunii și a principiilor morale și filosofice pe care doctorul Anghelescu le slujește nu reprezintă de fapt o compensare a unui imens gol afectiv interior, fiind un mecanism de apărare împotriva acestui pustiu sufletesc pe care începem să îl întrezărim.

Confruntarea cu tatăl înseamnă, în plan interior, contestarea principiilor și valorilor acestuia, iar plecarea sa permite eliberarea scenei psihice de tot ceea ce este fals și inadecvat, deschizând drumul căutării propriului adevăr lăuntric. Pentru a fi asimilate de eu, valorile și principiile Supraeului (ale tatălui) trebuie să fie simțite și trăite, nu doar introiectate din planul colectiv.

La nivelul identității sexuale, constelația psihică dominată de figura paternă nu permite trăirea deplină a *unio*-ului între feminin și masculin, iubirea dintre fratele și sora geamănă fiind ținută ascunsă și secretă, deși fratele, Romeo afirmă că pentru el iubirea lor este ceva frumos și natural, considerând cuvântul incest un cuvânt urât, străin de experiența lor personală. Complexul matern pare mai degrabă unul negativ, constelat în jurul absenței mamei, dar și a unei indisponibilități emoționale a acesteia pe care o deducem din evocarea lipsei de iubire care a marcat familia Anghelescu, unită doar în jurul spiritului patern autoritar. Femininitatea este inhibată, inexpressivă, sufocată de dominanța masculină, iar fiica mică Sașa, absolventă de filosofie, pasionată de idei, de valori și moralitate este posedată de un *animus* puternic, greșit pe figura tatălui. Nevoia reînnoirii se face simțită și pe acest plan, nu degeaba Sașa rămâne însărcinată, fiind chemată de destin să preia problema maternității. Așadar, tatăl interior este o instanță cu o autoritate excesivă, inflexibilă, împietrită, sufocând fluxul iubirii și menținând supremația unor valori false, introiectate din valorile sociale comune, dar în dezacord cu Sinele. Este o structură psihică care are la rândul său nevoie de o reînnoire.

Revenind la figura extrapsihică a tatălui, pentru a înțelege mai bine mizele destrămării imaginii tatălui tradițional, trebuie amintit că acesta este un proces care a început în societatea occidentală cu mult înainte de a se face simțit și în cadrul societății românești, dintotdeauna ușor retrograde. Declinul tatălui este cât se poate de destabilizator pentru psihismul uman – dispariția tatălui este văzută ca un *colaps psihologic*¹⁶ – mai ales fiindcă acesta reprezintă mai degrabă un principiu psihologic decât unul biologic, fiind înrădăcinat în cultură și nu în natură, așadar clădit din greu, de-a

¹⁶ Luigi Zoja, *op. cit.*, p. 315.

lungul istoriei, cu salturi și recăderi, victorii și înfrângeri. Scindarea¹⁷ interioară profundă a psihicului masculin între bărbatul prepatern ancorat în instinct și tatăl ca nucleu al familiei, ancorat în cultura pe care el însuși a creat-o l-a însoțit mereu pe acesta, fiind sursa permanentă a decăderii sale și a riscului regresării la condiția de animalitate.

Destrămarea figurii tatălui patriarhal lasă în urmă un mare gol, dar și o mare posibilitate, pe care filmul *Ilegitim* ne-o supune atenției. Absența sau dispariția tatălui comportă două mari riscuri, discutate, pe alocuri, de Luigi Zoja în cartea sa *Tatăl*: pe de-o parte riscul de regresie la condiția diadică originală prepaternă, bazată pe satisfacerea imediată a nevoilor și dominată de principiul matern al plăcerii. Vedem peste tot în jur astfel de atitudini, iar consumismul epocii contemporane este consecința acestei regresii, odată cu dispariția spiritului patern care aduce capacitatea de auto-conținere, control și amânare. De altfel, personajul feminin principal al filmului, Sașa, este ea însăși într-o ușoară formă de regresie după plecarea tatălui, aruncându-se într-un episod de abuz de alcool și droguri. Alcoolismul ascunde întotdeauna o problematică a abandonului¹⁸, ne arată Marie-Louise von Franz, iar în cazul personajului nostru avem un dublu abandon, matern și patern.

Pe de altă parte, declinul figurii paterne patriarhale aduce cu sine riscul unei confuzii identitare și al construirii figurii tatălui pe cea familiară și accesibilă a mamei. Și acest fenomen este destul de răspândit: observăm tați în jurul nostru care în loc să asume rolul celui de-al treilea, cel care desprinde copilul de mamă, refac la rândul lor diada cu copilul, sufocând orice șansă de autonomizare și de separare a acestuia. Este posibil ca acești tați să nu fie desprinși, la rândul lor de mamă, și astfel să continue propria problematică de viață în relația cu copilul. Numit *tatăl stadiului primar*¹⁹, acest tip de tată matern, axat pe hrănire și pe îngrijire (atribute fundamentale și arhetipale materne) reprezintă o *fanstasmă culturală*²⁰, necorespunzând ambivalenței structurale a bărbatului și a masculinului, așa cum este ea ilustrată de imaginea lui Iahve, ca Dumnezeu *bun și teribil*²¹. În plus, imitând modelul matern, acest tip de tată simbiotic modern eludează una dintre principalele funcții ale paternității, și anume introducerea copilului în lume și crearea unei relații a acestuia cu societatea. Astfel, dintr-o figură - e drept contradictorie și ambivalentă, dar esențialmente complexă, tatăl rămâne o reduplicare a mamei, o imitație slab întemeiată întrucât îi lipsește tocmai baza instinctuală, știm bine că nu există un echivalent patern al instinctului matern, de aceea tatăl este o construcție culturală și nu una naturală²². Acest tată nu *își mai murdărește mâinile*²³ cu partea urâtă a lucrurilor, nu mai este bun și teribil, așa cum ar trebui să fie,

¹⁷ Luigi Zoja se referă la cele două identități masculine: *tatăl și bărbatul care donează spermă*, în Luigi Zoja, *op. cit.*, p. 385.

¹⁸ Marie-Louise von Franz, *Pisica*, București, Editura Nemira 2016, p. 33.

¹⁹ Luigi Zoja, *op. cit.*, p. 332.

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Ibid.*, p. 333.

²² *Ibid.*, p. 29.

²³ *Ibid.*, p. 332.

ci doar bun, este cumva aseptizat, ceea ce afectează conectarea copilului la realitatea înconjurătoare, menținându-l într-o viziune infantilă și unilaterală asupra lumii.

Se pare că marea problemă a tatălui în ziua de azi este că nu-și (mai) găsește locul și nu își cunoaște identitatea, pendulând între vechiul rol patriarhal inadecvat și o imitare a rolului matern. Iar în acest punct, filmul *Ilegitim*, după ce ne familiarizează cu figura tatălui patriarhal ajunsă la punctul său de apogeu și declin în care funcționează prin prisma elementelor de umbră, deschide posibilitatea ca ceva să se întâmple odată cu plecarea tatălui. Dar înainte de ordine trebuie să fie haos. Plecarea tatălui scoate la iveală, pe rând, disfuncționalitățile îngropate sub armura autorității: lipsa de iubire pe care o numește Sașa, incestul fratern, confuzia de rol și de identitate a fiecăruia dintre membrii familiei, reîntoarcerea către trecut. Însă, mai mult decât orice, golul produs de plecarea tatălui duce la transformare, este athanorul în care se petrece transformarea.

Transformarea poate fi precedată de două tipuri de contexte fie de o criză (este cazul din film), fie de o lungă perioadă de stagnare, numită *fază de depresie*²⁴ în care are loc pierderea sufletului necesară regenerării ființei. Această perioadă de depresie este reprezentată de imaginea 7 din opera alchimică *Rosarium*, care îi înfățișează pe rege și pe regină îmbrățișați într-un sicriu, cu sufletul care se îndepărtează de ei. În golul lăsat de plecarea tatălui, un nou suflet se plămădește, însă și acesta este supus problematicii familiei legată de viață sau moarte, întrucât primul gând al mamei este de a renunța la sarcină. Un conflict interior cu încărcătură transgenerațională, fiica retrăind dilema mamei, urmată de aceeași decizie în favoarea vieții. Tatăl, ca apărător înfocat al vieții, este chemat să recunoască această nouă formă de viață care urmează să apară sfidând cel mai cutremurător dintre tabuurile omenirii, cel al incestului. Însă, până la recunoașterea și binecuvântarea Tatălui, este nevoie de decizia mamei, ea însăși cândva obiect al unei astfel de decizii. După cum spuneam, plecarea tatălui înseamnă începutul căutării, atât în trecut, cât și în viitor.

În ceea ce privește incestul fratern, din punctul meu de vedere, el trebuie privit în mod simbolic, ca o reuniune a opuselor ce face posibil procesul de individualizare și nu ca o deviație terifiantă. Jung arată faptul că incestul *simbolizează unirea cu propria ființă, individualia sau realizarea Sinelui*²⁵. Așa cum îl regăsim în mitologie, basme, în vise sau în alte producții ale inconștientului, el este o metaforă a creșterii interioare și a asimilării contrariilor. De altfel, lăsând la o parte contextul social și cultural care îl face să fie un tabu, în film, cei doi frați îl trăiesc ca pe o împlinire și ca pe o iubire înflorită dintr-o lipsă fundamentală a iubirii materne și paterne. Aflăm pe parcursul filmului că cei doi sunt gemeni, ceea ce ne poate duce cu gândul la incest ca la o reîntregire, mai degrabă decât la o perversiune. De altfel, singura scenă care înfățișează un act sexual dintre cei doi nu are nimic repulsiv, nimic profanator, ci este în egală măsură intimă și tandră, dând impresia de simbioză perfectă. Trăit până atunci în mod clandestin, sarcina îl face să iasă la suprafață și să se impună ca adevăr al familiei, un adevăr care reunește și reîntregește familia, la fel cum unește opuse scindate în interiorul ființei.

²⁴ Murray Stein, *Transformation, emergence of the Self*, Texas University Press, 2005, p. 87.

²⁵ C.G. Jung, *Opere Complete 16, Practica Psihoterapiei*, București, Editura Trei, 2013. p. 244.

După plecarea tatălui, locul lăsat liber de acesta în familie este preluat de fiul cel mare, Cosma, care este și catalizator al celor mai mari reproșuri și a celei mai mari furii a tatălui. Întotdeauna primul născut este purtătorul proiecției narcisice a părinților, punându-se implicit asupra sa cele mai mari presiuni de reușită. De asemenea, teoria psihanalitică ne arată că în constelația oedipiană, fiul este cel care dorește detronarea tatălui pentru a-i lua locul alături de mamă, ceea ce explică rivalitatea și animozitatea profundă dintre cei doi, furia fiind o expresie a energiei psihice, a libidoului care circulă între acești doi poli de putere.

După o vreme, în absența tatălui iese la suprafață secretul sarcinii lui Sașa, iar ea împreună cu Cosma se duc să îl caute pe tată pentru a-i cere ajutorul. Sigur, nu este vorba de un ajutor material, ci afectiv, exact din sfera inaccesibilă acestui tată care nu este deloc în contact cu emoționalitatea sa. I se cere exact ceea ce el nu poate da, însă această nouă provocare este un alt impuls al transformării. Nu știm când s-a produs scindarea interioară a tatălui, ruperea de latură sa afectivă, sau pierderea sufletului, a *animei*, în termeni jungieni, dacă s-a întâmplat odată cu moartea soției sau poate cu mult înainte, poate ea însăși a trăit vreme îndelungată în această dictatură a tatălui patriarhal, nu știm, însă putem intui că așa a fost. Marie Louise von Franz explică foarte frumos nevoia de detașare emoțională a bărbatului, dar și riscurile inerente acesteia: „capacitatea de a se detașa de propriile sentimente e esențială în viața unui bărbat, fiindcă el trebuie să aibă un punct de vedere rece, științific, obiectiv. Însă dacă nu se raportează la anima și nu încearcă să înfrunte problema erosului, își divizează sufletul. [...] Dar dacă bărbații vor să-și continue dezvoltarea – la fel cum femeile trebuie să învețe să participe la lumea bărbaților, devenind mai obiective și mai puțin personale - , vor trebui să facă gestul contrar și să-și ia mai în serios sentimentele și problemele de eros. Faptul că trebuie să ne integrăm cealaltă latură – cea nedezvoltată – face inevitabil parte din dezvoltarea umană, iar dacă nu o facem de bunăvoie, se va întâmpla împotriva voinței noastre”²⁶.

Cazul doctorului Anghelescu este tipic pentru modul cum integrarea laturii slab dezvoltate se poate face împotriva propriei voințe, cu forțarea tuturor limitelor personale, ducând, în final, la o adevărată renaștere psihică a persoanei. Însă, înainte de renaștere are loc dezintegrarea. Scena în care Sașa și Cosma îi spun tatălui despre sarcină este cutremurătoare prin agresivitatea și furia pe care le scoate la iveală, mai ales pe palierul relației tată - fiu. Iată câteva replici semnificative ale tatălui: „cum s-a întâmplat așa ceva? V-am educat...”; „Cum să rămâi însărcinată cu fratele geamăn, ca intelectual?”. Implicit, se subînțelege că tatăl admite tendința naturală a incestului, căreia trebuie să i se opună educația prin cenzurile sale. Rolul de a educa, de a civiliza revine tatălui, iar incestul fratern ar putea fi o dovadă că acest rol nu a fost îndeplinit cum trebuie. În această replică putem vedea însă și mecanismul defensiv al intelectualizării, prin care tatăl se apără de afectul puternic resimțit. Apoi acesta începe să îl bată pe Cosma spunându-i „ieși din viața mea, nemernicule, vrei să mă omorâți?”. Într-adevăr, doctorul Anghelescu intuiește foarte bine voința copiilor de a-l omorî, fiind vorba, bineînțeles, de

²⁶ M.-L. von Franz, *Problema Puer Aeternus*, București, Editura Nemira, 2016, p. 125 – 126.

o moarte simbolică, de moartea acelei părți învechite și alterate a arhetipului patern, de partea întunecată, agresivă și distrugătoare, de o moarte care precede transformarea și o face posibilă. La un anumit stadiu al dezvoltării, este nevoie ca fiul să-și „omoare” tatăl pentru a se elibera de influența dominatoare și autoritară a acestuia și a-și continua viața pe propriul drum. Iată ce spune Erich Neumann: „without the murder of the «father» no development of consciousness and personality is possible”²⁷.

Scena continuă cu replica: „Eu nu mai sunt tatăl tău, pleacă!” Abdicarea conștientă din acest rol trăit până atunci doar prin configurația sa colectivă, fără o asimilare în interiorul ființei și o conectare la experiența personală de a fi tată, deschide calea înțelegerii adevăratei paternități. A fi tată înseamnă decizie și voință, înseamnă *asumarea responsabilității față de o altă ființă, în mod voit, nu din instinct*²⁸.

Iar replica fiului cel mare este la fel de devastatoare: „Tu nu mai ești tatăl meu. Ea avea nevoie de tine, eu aveam nevoie de tine, noi toți aveam nevoie de tine și te-ai comportat ca ultimul animal, că nu ești om”. Pe de-o parte, vorbele lui Cosma ne atrag atenția asupra regresiei figurii paterne către masculinitatea primară ancorată în instincte și dominată de agresivitate: dizolvarea figurii culturale a tatălui și întoarcerea la masculul feroce, capabil să-și atace și să-și omoare copiii. Riscul regresiei la condiția prepaternă este mereu prezent în fiecare bărbat, având în vedere natura duală a masculinității despre care am pomenit mai devreme. Cu toate acestea, după părerea mea, nu trebuie neglijat aspectul benefic al acestui abandon patern: tatăl care-și părăsește copiii, care îi lasă singuri în clipele cele mai grele ne amintește, inevitabil, de strigătul lui Iisus de pe cruce către Tatăl său ceresc: Eli, Eli, lama sabahotani? Dumnezeu Meu, Dumnezeu Meu, pentru ce M-ai părăsit?²⁹ Părăsirea copiilor de către tată este în fond un act sanogen. Dacă una dintre funcțiile psihologice ale tatălui este desprinderea copilului de mamă, tatăl trebuie să ducă până la capăt actul de separare și să îl aplice și relației sale cu copilul, chiar dacă aceasta nu este simbiotică. Prin experiența singurătății putem crește cu adevărat și deveni adulți. Este o lecție dureroasă, pe care o învățăm de la tată. Însă nu doar copilul învață de la tată, ci și tatăl de la copil, acesta având la rândul său nevoie de copil pentru propria dezvoltare și transformare. Agresivitatea fiilor, contestarea lor, strigătul disperat după iubire și ajutor, golul rămas după despărțirea de ei, vinovăția, inevitabilă îndoială de sine participă la procesul de fermentație interioară care precede transformarea tatălui, sau, mai precis, nașterea tatălui.

Nu știm exact ce se întâmplă după „uciderea” simbolică a tatălui, însă cu siguranță are loc o transformare profundă a figurii paterne. Scena finală a filmului, în simetrie cu cea inițială, ne arată familia reunită în jurul aceleiași mese, pe care, de data aceasta, pâlpâie o lumânare, simbol al conștiinței, al adevărului, dar mai ales al binecuvântării. Tatăl s-a conectat cu esența profundă a paternității care înseamnă capacitatea de a binecuvânta, aducând astfel recunoaștere, vindecare și reîntregire.

²⁷ Erich Neumann, *The Origins and History of consciousness*, Princeton University Press, 2014, p. 184.

²⁸ Luigi Zoja, *op. cit.*, p. 30.

²⁹ Matei 27:46.

Vorbele sale de la final reiau întreaga experiență trăită recunoscându-i natura contradictorie și paradoxală: Ziceam că între viață și moarte nu există decât un singur lucru, timpul. [...] Eu zic că accidente sunt ceva bun, ceva pozitiv, ele ne schimbă viața [...] Poate că greșeala asta e naturală, ca să ne schimbăm, ca să evoluăm [...] Acum ceva timp aș fi murit de rușine și de supărare să știu că cei doi copii ai mei, gemenii vor avea un copil. Dar uite că timpul a transformat toate astea, habar n-am ce s-a întâmplat. [...] timpul ăsta e unealta lui Dumnezeu, dacă nu cumva e chiar el. Tatăl se pleacă cu smerenie în fața misterului transformării prin care tocmai a trecut, neștiind, de fapt, ce i se întâmplă. Complexul de putere s-a dizolvat, prin trăirea propriu-zisă a afectelor, fiind înlocuit cu înțelepciunea simplă, care aduce cu sine recunoașterea limitelor înțelegerii. Gândirea filosofică nu mai este o armură, ca la început, ci o verbalizare a experienței trăite în interior și o nevoie de a o transmite mai departe fiilor și fiicelor lui... iată cu adevărat o misiune paternă.

Cele mai marcante experiențe ale vieții sunt experiențele transformatoare, iar ele au, într-un fel sau altul, ca ingrediente viața și moartea, cei doi piloni între care se întinde durată efemeră a existenței noastre. Povestea doctorului Victor Anghelescu este cea a unei transformări profunde și neașteptate, în plan personal, care însă este îndelung așteptată la nivelul inconștientului colectiv, dar și al conștiinței colective. Elemente învechite și rigidizate ale arhetipului patern care alcătuiesc societatea pariarhală românească au o mare nevoie de reînnoire, iar filmul ne arată că aceasta este posibilă, însă presupune conflicte puternice, dezintegrare, moarte sufletească. Arhetipurile, structuri formale înnăscute ale psihicului colectiv, nu sunt încremenite, ele având nevoie de regenerare, mai ales atunci când ajung să funcționeze automat, pierzându-și înțelesul. Figura paternă colectivă pe care o putem desprinde din realitatea românească zugrăvită de filmul *Ilegitim* este inflaționată de putere și autoritate, de valori și principii sociale și morale, de *persona*. Avem, așadar, de-a face cu un tată care se identifică cu imaginea paternă arhetipală, iar nevoia aceasta de conectare la arhetip ascunde de fapt o foarte mare slăbiciune și o foarte mare nesiguranță legate de propria masculinitate și paternitate. Doctorul Anghelescu are nevoie să-și descopere și să-și trăiască paternitatea în dimensiunea sa umană, iar acest lucru presupune înainte de toate reconectarea la propria ființă și trăirea suferinței, a pierderii, a frustrării, a îndoielii de sine.

Problema arhetipului patern are însă o amplitudine mult mai mare. Prin lupta dintre tată și fiii ilustrată în film se duce de fapt o luptă între bătrânul rege rigid – *senexul* și figura tânărului *puer aeternus*, a cărui misiune este de a-l înlocui pe regele anchilozat, aducând regenerarea figurii colective paterne și totodată a figurii divinității pe care acesta o reprezintă în plan colectiv. Orientarea tatălui exclusiv spre putere, lipsa *erosului* și intelectualizarea excesivă duc la o *degenerare a spiritului*³⁰ care devine astfel un adversar al sufletului. Conflictul dintre doctorul Anghelescu și copiii săi, la nivelul forțelor psihice, este cel dintre spirit și suflet, arătând o profundă dezbinare a ființei. Reîntregirea nu poate apărea decât prin dezvoltarea capacității de integrare a contrariilor, în urma unui proces de transformare.

³⁰ Marie-Louise von Franz, *Psihoterapie*, București, Editura Herald, pp. 280-281.

Filmul *Ilegitim* al lui Adrian Sitaru aduce în prim plan teme profunde, actuale, delicate, pe care societatea românească trebuie să înceapă să le analizeze și să le metabolizeze într-un demers de reflecție individual, care, cu timpul, va produce efecte la nivel colectiv. Figura tatălui patriarhal este tema centrală a filmului și poate una dintre temele arhetipale asupra cărora societatea românească are de reflectat, deoarece are legătură cu modul în care fiecare dintre noi ne trăim autonomia, puterea, autoritatea, cu modul în care existăm și funcționăm în societate. Contorsiunile, conflictele și degenerările la nivelul acestei figuri centrale a psihicului nostru sau în relație cu tatăl personal sau cu orice altă instanță paternă interioară sau exterioară aduc atingere nu doar ființei noastre individuale, ci și întregii culturi care este, în fond, creația și construcția tatălui. Inflaționarea figurii paterne sau, dimpotrivă, absența sa pe care o regăsim, în clinică, în cazul pacienților *pe jumătate vii*³¹ sunt deopotrivă de dăunătoare, însă ne indică dificultatea tatălui de a-și găsi locul și rolul, în lipsa unui instinct echivalent. Această dificultate este un fenomen real și tot mai răspândit odată cu declinul societăților patriarhale care, de bine de rău, atribuiau tatălui un rol tradițional. Însă, mult mai îngrijorătoare decât asumarea sau neasumarea unui rol social sau familial este dificultatea atât a bărbaților cât și a femeilor de a-și găsi în interiorul lor figura paternă călăuzitoare.

În încheiere, aș sublinia două idei majore care se desprind din filmul lui Adrian Sitaru. Pe de-o parte, ideea că tatăl reprezintă obiectul unei căutări. Chiar dacă el este de la început prezent fizic alături de copil, de multe ori relaționează cu copilul prin prisma arhetipului Tatălui, cu care se identifică și care îl ajută să se apere de propria derută și necunoaștere în privința acestui rol nou; de aceea avem de multe ori tați excesivi, dominatori, copleșiți de putere, ei sunt conectați la energia paternă arhetipală, dar nu sunt conectați la ei înșiși. În cel mai fericit caz, aceștia pornesc la un moment dat într-o căutare de sine. Ceea ce ne arată, în fond, că nu doar copilul are nevoie de tată pentru propria sa creștere și dezvoltare, cât și tatăl are nevoie de copil, în aceeași egală măsură.

Dacă a fertiliza este ceva instinctual, înnăscut, natural, a fi tată este ceva învățat, dobândit, cultural. După cum spune Luigi Zoja, „doar istoria și existența psihică i-au oferit bărbatului calitatea de tată: iar el o cuprinde cu mai multă rigiditate, neîncredere, agresivitate și cu mai puțină spontaneitate față de cum își cuprinde mama condiția sa [...] Pentru că, dacă n-a primit-o de la natură, fiecare bărbat trebuie s-o învețe de-a lungul vieții sale și de-a lungul vieții o poate uita din nou. Tocmai cu această uitare va fi nevoit să se confrunte”³². Învățarea condiției paterne are loc în cadrul unui proces de transformare interioară pe care filmul lui Adrian Sitaru îl ilustrează într-un mod magistral. De la tatăl care sprijină viața denunțând femeile însărcinate până la tatăl care sprijină viața recunoscând și binecuvântând copilul conceput de fiul și fiica sa gemeni este o cale lungă și misterioasă, este calea transformării.

³¹ Eva Seligman, *The half-alive ones*, in Andrew Samuels, *The Father*, op. cit., p. 70.

³² Luigi Zoja, op. cit., p. 27.